

Tämä asiakirja on muunnettu sähköiseen muotoon käyttämällä kuvanlukijalaitetta. Asiakirja on toimitettu vastaamaan asiasisällöltään alkuperäistä asiakirjaa. Teknisistä syistä asiakirjaan on saattanut jäädä satunnaisia epätarkkuuksia.

ASiantuntijalausunto perustuslakivaliokunnalle

PERUSTUSLAKIVALIOKUNTA

esityslista 53/2001 vp

HE 45/01 vp rikosoikeudellista vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi

Mikael Hiden

PERUSTUSLAKIVALIOKUNTA 5.6.2001 KELLO 10.00

HE 45/01 vp rikosoikeudellista vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi

Esityksen perusteluissa on erillisessä lyhyessä jaksossa käsitelty lakiehdotuksen säätämisyjärjestystä. Jaksossa on tarkasteltu perusoikeuksiin ja ihmisoikeusopimuksiin sisältyvää taannehtivan rikoslain kieltoa sekä YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaan sopimukseen samassa yhteydessä liittyvää ns. lievemmän lain periaatetta. Lähinnä juuri nämä kysymykset ovatkin tässä valtiosääntöoikeudellisesti kiinnostavia.

Perustuslain 8 §:ään, Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 7 artiklaan ja YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 15 artiklaan sisältyy taannehtivan rikoslain kieltosaannos. Sanamuodot voivat hieman vaihdella, mutta niiden kaikkien ajatus tulee hyvin esille PL 8 §:n sanamuodossa "Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangistukseen sellaisen teon perusteella, joka ei tekohetkellä ollut laissa säädetty rangaistavaksi." Yksilön täytyy omasta toiminnastaan päättäessään aina voida tietää, onko toiminta lain sallimaa vai laissa kiellettyä ja rangaistavaa. Jos toiminta tekohetkellä oli senhetkisen lain mukaista, sitä ei jälkepäin voida tehdä (lainvastaiseksi ja) rangaistavaksi. Tähän kieltoon liittyy asiallisesti miltei väistämättömänä elementtinä PL 8 § :n jälkimmäisessä virkkeessä esitetty normi: "Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty."

Se, että rangaistavuutta ei voida luoda eikä rangaistusasteikoa voida kiristää jälkikäteen, muodostaa taannehtivuuskiellon pääsisällön. Tähän pääsisältöön ei tässä liity mitään ongelmaa. Taannehtivuuskieltoon voi kuitenkin liittyä rajanveto-ongelmia, jotka aiheutuvat siitä, että erilaisilla rikosprosessuaalisilla säännöstöillä voi ymmärrettävästi olla vaikutusta asain vireille tuloon, epäillyn tai syytetyn mahdollisuuksiin puolustautua, hänen mahdollisuuksiinsa selvittää ilman syytettä tai välttää tuomio tai hänen mahdollisuuksiinsa välttää täytäntöönpano. Tällaisiin ei-materiaalsiin säännöksiin tehtävät muutokset saattavat helposti olla sellaisia, että niitä voidaan pitää edullisina tai epäedullisina epäillyn/syytetyn aseman ja toimintamahdollisuuksien kannalta. Tällöin voidaan joutua kysymään, ulottuuko taannehtivuuskielto ja kuinka pitkälle myös varsinaisen rangaistavuuskysymyksen ulkopuolelle menettelyllisten säännösten muuttumattomuuteen. Hieman toisin sanottuna kysymys on siitä, voiko epäilty/syytetty taannehtivuuskieltoon vedoten edellyttää, että hänen asiassaan noudatettaviin menettelysääntöihin ei tehdä sellaisia muutoksia, jotka heikentävät hänen asemaansa tai toimintamahdollisuuksiaan siitä, minkälaiset ne olivat teon tekohetken (tai asian vireilletulon) aikaisten säännösten mukaan.

Taannehtivien muutosten välttäminen tällaisissa kysymyksissä saattaa tapauksittain olla hyvää oikeuspolitiikkaa ja lainsäädäntöpolitiikkaa. Jos sen sijaan ajatellaan taannehtivuuskiellon ulottuvuuksia nimenomaan oikeusnormina, joka sitoo lainsäätäjää, on taannehtivuuskiellon ulottamiseen tällaisiin rangaistavuuden ulkopuolelle jääviin kysymyksiin nähdäkseni syytä suhtautua pidättyvästi. Taannehtivuuskiellon keskeinen tarkoitus on turvata yksilölle ennakkotieto oikeusjärjestyksen suhtautumisesta teon tai käyttäytymisen laillisuuteen tai lainvastaisuuteen/rangaistavuuteen, ts. tieto siitä, milloin hän olisi rikkomassa lakia, milloin ei. Taannehtivuuskiellon reuna-alueille tai kokonaan sen ulkopuolelle sen sijaan kuuluu tieto siitä, minkälaisilla järjestelyillä tai millä tehokkuudella yhteiskunta kulloinkin pyrkii toteuttamaan sen, että

tietynlaisesta yksilön rangaistavaksi tietämästä teosta seuraa sille säädetty, yksilön tiedossa oleva rangaistus. Muutokset tutkintavaltuuksissa, tutkintaresursseissa, asianomistajan ja virallisen syyttäjän toimivaltasuhteissa tai muutoksenhakumahdollisuuksissa eivät lähtökohtaisesti ole taannehtivuuskiellon piiriin kuuluvia asioita, vaikka niillä selvästi voi olla vaikutusta siihen, pysyvätkö yksilön tosiasialliset mahdollisuudet päästä asiassa vähäisin seuraamuksin tai "kuin koira veräjstä " myöhemminkin yhtä hyvinä kuin ne olivat teon tekohetkellä arvioituna.

Tällaisiin laajasti otettuna rikosprosessuaalisiin asioihin, jotka selvästi jäävät sen kysymyksen ulkopuolelle, tiesikö tekijä tekohetkellä rikkovansa lakia, kuuluvat nähdäkseni (lähtökohtaisesti) myös ne rikosoikeudellista vanhentumista koskevat säännöt, joita nyt ollaan jonkin verran muuttamassa. Minusta taannehtivuuskielto perusoikeutena ei sisällä tekijän/epäillyn oikeutta siihen, että tutkintaan ja syytteen nostamiseen voidaan käyttää vain se aika, jota teon tekohetkellä voimassaolleet säännökset edellyttivät ja samoin tuomitsemiseen tai vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aloittamiseen vain se aika, jota teon tekohetkellä voimassaolleet säännökset edellyttivät. Siinäkin tapauksessa, että katsottaisiin taannehtivuuskiellon normina jotenkin kattavan myös tällaisia kysymyksiä, on mielestäni kyse raja-alueesta. Raja-alueellakin liikuttaessa voidaan katsoa, että tuntuvat tai radikaalit kajoamiset ko. oikeuteen ovat tavallisessa laissa kiellettyjä. Se, mitä voimaantulosäännöksessä nyt edellytetään, ei mielestäni kuitenkaan sisällä mitään radikaalia tai merkittävää järjestelmän muuttamista. - Nähdäkseni myöskään ihmisoikeussopimusten em. taannehtivuuskiellot sellaisenaan eivät aseta estettä tällaiselle voimaantulosäännökselle.

Perustelujen säätämisyjärjestysjaksossa on viitattu myös lievemmän lain periaatteeseen. Periaate on sisällytetty rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen (lain) 3 §:ään. Tämä säännös sinällään ei sido lainsäätäjää, vaikka sitä voidaankin pitää ilmauksena vakiintuneesti tärkeänä pidetystä periaatteesta. Periaatetta ei ole sisällytetty PL 8 §:n säännökseen. Vuoden 1995 perusoikeusuudistukseen johtaneen esityksen perusteluissa (HE 309/93 vp, s. 50) todettiin vastaavasta säännöksestä, että se "ei estäisi" soveltamasta lievemmän lain periaatetta, mutta että periaatteeseen liittyi kuitenkin "yksityiskohtaista sääntelyä edellyttäviä erityistilanteita, joiden vuoksi sitä koskevaa säännöstä ei ole tältä osin pidetty tarkoituksenmukaisena sisällyttää perustuslakiin". Minusta perustuslaista sinänsä on vaikea löytää lainsäätäjälle estettä (ei-radikaaleille) poikkeamisille lievemmän lain periaatteesta. Voidaan myös todeta, että lievemmän lain periaatteessa on ensi sijassa kysymys siitä, että jos rangaistussäännöstä on tekohetken jälkeen (ennen tuomiota) lievennetty tai teon rangaistavuus poistettu, tämä lievennys tulee tuomiossa tuomitun hyväksi. Kysymys on siis yhteiskunnan muuttuneesta suhtautumisesta teon rangaistavuuteen. Nyt käsillä olevassa tapauksessa taas ei ole kyse rangaistuksen tulemisesta lainmuutoksen johdosta lievemmäksi, vaan siitä, jäävätkö jotkut syytetyt vaille sitä - seuraukseltaan mahdollisesti merkittävää - etua, mitä vanhentumisajan lyhentäminen ehdotetulla tavalla voisi tapauksittain merkitä.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen säännöksiin ei sisälly lievemmän lain periaatetta. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 15 artiklassa sen sijaan säädetään: "Jos rikoksenteon jälkeen lailla säädetään sovellettavaksi lievempi rangaistus, rikoksenteon tulee päästä tästä osalliseksi". Näkökohdat, joita edellä on esitetty lievemmän lain periaatteen sisällöstä, sopivat nähdäkseni myös tähän artiklaan eikä tiedossani ole muunsuuntaista soveltamiskäytäntöä.

Ehdotettua voimaantulosäännöstä saattaisi olla aiheellista arvioida myös yhdenvertaisuuden näkökulmasta. En pidä ehdotettua järjestelyä perustuslakivaliokunnan käytännön valossa PL 6 §:n 1 momentin yleisen yhdenvertaisuusnormin vastaisena. Voidaan kuitenkin kysyä, toteuttaako ehdotettu järjestely (tietynlaisesta ja tiettyyn aikaan tehdystä teosta) syytettyjen yhdenvertaisuuden "lain edessä" parhaalla mahdollisella tavalla. Uuden voimaantulosäännöksen lähtökohtana on ollut se, että nyt vireillä olevat tietynlaiset jutut eivät saisi joutua uuden rangaistukseen tuomitsemisen vanhentumisaikaa koskevan säännöksen piiriin, koska uusi säännös saattaisi johtaa ko.

vanhentumiseen ennen kuin oikeuskäsittely on saatu päätökseen. Perusteluissa todetaan lisäksi, että tätä uuden säännöksen voimaantulojärjestelyä olisi "johdonmukaisuussyistä" noudatettava myös sellaisten ennen lain voimaantuloa tehtyjen rikosten osalta, jotka eivät vielä ole tulleet vireille ennen uuden lain voimaantuloa. Tällä järjestelyllä - sillä että vanhaa säännöstä sovelletaan kaikkiin ennen lainmuutoksen voimaantuloa tehtyihin rikoksiin - saavutetaan se "yhdenvertaisuusetu", että tuomitsemisen vanhentumisaika on samaan aikaan (ehkä osana samaa rikossarjaa) tehdyille samanakaltaisille rikoksille sama riippumatta siitä, mihin aikaan juttu ko. henkilöitä vastaan on pantu vireille.

Tämän edun eräänlaisena "hintana" on toisaalta se, että suunnilleen samaan aikaan tehtyjä tietynlaisia rikoksia koskeva tuomitsemisen vanhentumisaika voi muodostua merkittävästi erilaiseksi pelkästään lain sisällön vuoksi ja siis ilman minkään viranomaistoimen vaikutusta (esim. asian vireillepanojen eriaikaisuutta). Jos olen ymmärtänyt ehdotuksia tässä oikein, esim. tämän vuoden keväällä tehtyä tekoa x, josta ankarin rangaistus on enintään kaksi vuotta vankeutta, koskeva tuomitsemisen vanhentumisaika päättyisi vanhan lain mukaisesti keväällä 2016, kun taas tämän vuoden lopulla tehdyn aivan vastaavan teon x' vastaava vanhentumisaika päättyisi uuden lain mukaisesti jo noin 5 vuotta aikaisemmin, keväällä 2011. Tällaista asetelmaa, jossa aikaisemman teon ko.vaimentuminen tapahtuu selvästi uudemman teon vastaavan vanhentumisen jälkeen, on vaikea pitää asianmukaisena. En toisaalta oikein tiedä, miten tällaiset huonosti yhdenvertaiset piirteet olisivat vältettävissä, jos halutaan perusidealtaan sellainen voimaantulosjärjestely, jota nyt ehdotetaan. Ehkä tässä olisi kuitenkin aihetta vielä miettiä sellaista järjestelyä, jossa ennen lainmuutoksen voimaantuloa tehtyihin rikoksiin kyllä sovellettaisiin ko. vanhentumisessa aikaisempaa säännöstä, mutta niin, että ko. vanhentumisaika ei kuitenkaan ulotu pitemmälle kuin jos uutta lyhyempää vanhentumisaikaa sovellettaisiin lainmuutoksen voimaantulosta.

(Voimaantulosäännöksen kohdassa "tuolloin voimassa olevia" ei kieliasu/aikamuoto näytä oikein asianmukaiselta.)